

MUSEUMS AVISEN

Nr. 64
Efterår 2017
37. årgang

MUSEUMSFORENINGEN SØNDERSKOV

Indhold

- 25 år ung
- Føvling sogn
- Kultøkser fra Bækbølling
- Ravnunge-Tue i Klebæk?

Museet på Sønderskov

Sønderskovgårdvej 2 - 6650 Brørup - Tlf. 75 38 38 66
e-mail: post@sonderskov.dk - www.sonderskov.dk

Museets åbningstider:

Tirsdag - søndag kl. 11-16.
Mandag lukket.
Kontoret er åbent hverdage 9-16.

Efter forudgående aftale med museet er der også adgang for skoleklasser udenfor normal åbningstid.

Der er endvidere mulighed for at aftale gruppebesøg med introduktion og/eller omvisning, også udenfor normal åbningstid.

Museets faste medarbejdere:

Fagligt personale:

Museumsleder Bo Ejstrud
Museumsinspektør Scott Dollar
Museumsinspektør Lars Grundvad
Museumsinspektør Linda Klitmøller
Museumsinspektør Janne Krøtel
Museumsinspektør Martin Egelund Poulsen
Museumsinspektør Nick Schaadt
Naturvejleder Sam Bøgesgaard Sørensen

Teknisk-administrativt personale:

Museumsassistent Connie Jepsen
Bogholder Ida Knudsen
Pedelmedhjælper Søren Krabbenhøft
Museumsassistent Joan Lindberg
Pedel Flemming Schmidt
Museumsassistent Merete Wehlast
Rengøringsassistent Razija Zvonič

Museumsforeningen Sønderskov blev stiftet den 6. februar 1979 med det formål at oprette og drive et kulturhistorisk egnsmuseum. Museet blev statsanerkendt i 1990. Museet og Museumsforeningen har samme bestyrelse.

Formand: Inger Bråsch Gram, Villumsvej 4, 6683 Føvling, tlf. 75 39 82 59.

Medlemmer af forretningsudvalget: Bodil Baagø, Maltbæk, Lennart Madsen, Haderslev.

Øvrige medlemmer: Ann Møller Gram, Rødding, Gunnar Krog, Brørup, Niels Rasmussen, Brørup og Troels Ravn, Vejen.

Udpeget af Vejen Kommune: Henny Schøler, Rødding og Anni Grimm, Gesten

Kontingent: 125,- kr. for enkeltmedlemmer og 175,- kr. for par.

Kontingentet omfatter partoutkort for årets besøg, ligesom foreningens medlemmer modtager Museumsavisen og meddelelser om aktiviteter.

Redaktion: Bo Ejstrud

25 år ung

Vi fejrer i princippet et jubilæum på museet i år. Det er i år 25 år siden, at den omfattende restaurering af Sønderskov blev afsluttet. Dermed stod det hus færdigt, som har dannet rammen om museet lige siden, og faktisk siden 1990. Den store restaureringsindsats, som blev gennemført af Helge Kragelund og hans folk, blev belønnet med prisen *Europea Nostra* den 7. oktober 1992. Så selv om huset snart når 400 år, så er det på sin vis endnu ungt. Vi har grund til stadig at ønske Kragelund tillykke med veludført arbejde.

Det er nu ikke meget, vi gør ud af jubilæet: I 2020 er der en god anledning til at gøre mere ud af husets 400 års jubilæum. Forsidebilledet på denne udgave af museumsavisen viser dog et lille udsnit fra det store arbejde. Ved en døråbning er der afdækket en strimmel gyldenlæder med underlag. Det havde ligget skjult bag gerigten. Læderet ligger nu i vores udstilling, og minder om, at også i detaljerne er det en helt særlig bygning, som museet har til huse i.

I mellemtiden har vi andet at fejre. I år har vi modtaget UdviklingVejens turismepris 2017. Prisen er tildelt "*frivillige, personale og ledelse*", og det er en vigtig markering: Prisen er ikke givet til institutionen, men til de mennesker, der gør den levende, og som dagligt bringer den fremad. Det var en meget stor ære at modtage prisen, som blev afleveret med en flot tale ved UdviklingVejens formand Ole Stubbe. Vi tillader os at være ærligt stolte over anerkendelsen.

I denne udgave af Museumsavisen skriver vi om landskabets forandring i Føvling sogn.

Det er en historie, som rummer et vist drama, hvis man har øje for grafer og tabeller, og som illustrerer begivenheder af landsdækkende betydning. En stor del af arbejdet bag artiklen er gjort af Lasse Brink, som har været i et studieforberevende praktikforløb på museet.

Herefter følger syvende afsnit af vores løbende serie om danefæ i Vejen Kommune. Museumsinspektør Martin Egelund Poulsen skriver her om et spændende fund af kultøkser fra ældste bronzealder. Her er helt bogstaveligt tale om vægtig kulturhistorie. Dette fund er også gjort i Føvling sogn.

I en sidste artikel diskuterer den kyndige amatørhistoriker Poul Erik Mørup runestenen fra Klebæk Høje. I mange år har eksperter knyttet den til Ravnunge-Tue, som også har rejst runestenene i Læborg og Bække. Men det var ikke den oprindelige læsning af navne på denne vanskelige sten, og Mørup argumenterer for, at den oprindelige læsning stadig er den rigtige.

Denne udgave af Museumsavisen når fra bronzealders religion over vikingetidens navnestof til landskabsudviklingen i nyere tid. Dermed viser Museumsavisen igen eksempler på den brede spændvidde i det arbejde, vi laver på museet. God fornøjelse med læsningen.

Museumsleder Bo Ejstrud

Føvling sogn

Et landskabs forandring gennem 130 år

Historiske kort kan give et væld af oplysninger. I de seneste år er de historiske matrikelkort blevet digitaliseret, og ligger til fri brug via internettet. Dette giver os nye muligheder for at forstå landskabets udvikling. I det følgende fortælles historien om landskabets næsten dramatiske forandring i et enkelt sogn i Vejen Kommune, nemlig Føvling sogn.

Det følgende er en analyse af landskabet i Føvling sogn, som det ser ud på en serie af topografiske kort over en periode på 130 år. Det drejer sig om de høje målebordsblade fra 1869, de lave målebordsblade fra 1937 og endelig de topografiske kort fra ca. 1999.

Føvling er et godt eksempel på, hvor stor forandringen i Danmarks landskab har været siden midten af 1800-tallet, og illustrerer dermed en forandringshistorie, der har afgørende betydning, hvis man skal forstå det landskab, vi bevæger os rundt i i dag.

Kortene

Artiklen her bygger på en "vektorisering" af kortene. Det betyder, at vi har hentet de scannede kort ind i et computerprogram (QGIS), som kan håndtere digitale kort. Herefter har vi 'tegnet' omkring hver enkelt arealkategori: Hvert skovpart, eng og mose. Idet QGIS placerer kortene på deres korrekte geografiske koordinater, kan vi herefter meget enkelt regne f.eks. afstande og arealer ud på de gamle kort. Det er stadig et stort arbejde at lave grundkortene, og ikke mindst kræver det, at man kender til kortene, og hvad de viser.

Figur 1. Føvling sogn i Vejen Kommune.

Målebordsbladene blev oprindeligt lavet til militær brug. Den første opmåling startede i 1842, og kortene blev udgivet i målestok 1:20.000. I alt tog det mere end 45 år at opmåle hele landet, selv uden Sønderjylland, der måtte tilføjes efter 1920. På grund af kortformatet er den første serie blevet kaldt de "Høje målebordsblade", og den blev udgivet frem til 1899. Herefter skiftede man format til de "Lave målebordsblade", der udkom fra 1901. De to kortserier var faktisk lige høje, men havde forskellig bredde. Med medlemskabet af NATO skiftede man til kort i skala 1:25.000 fra 1950'erne.

Kartografiens historie, og disse korts udviklingshistorie, er spændende i sig selv. I

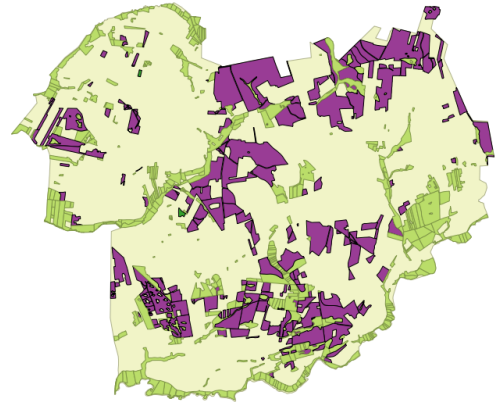

denne forbindelse vil vi dog koncentrere os om, hvad man kan se, og ikke se, på kortene. Først er det vigtigt at holde sig for øje, at kortene havde en meget lang fremstillings-tid. Man søgte at beskrive et landskab, der var i stor forandring, og derfor blev kortene hurtigt forældede. Det klarede man ved at lave lejlighedsvisse rettelser, når nye veje og jernbaner kom til, og byerne udviklede sig. Ofte er disse rettede kort blandinger af nye og gamle opmålinger, når undtages den ældste version af de høje målebordsblade.

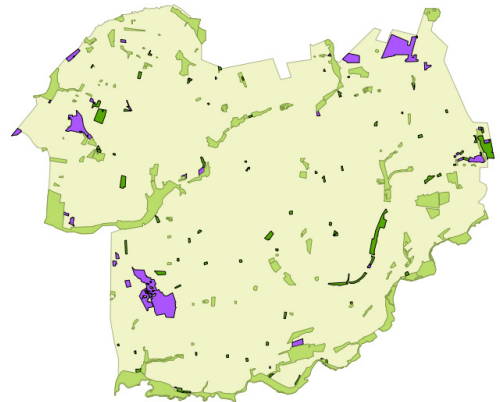
Der er også misvisninger i kortene. På disse kort - og på alle andre topografiske kort i tilsvarende skala - er veje f.eks. tegnet alt for brede. På de lave målebordsblade er hovedlandevejene tegnet ca. 20 m brede, sognevejene ca. 16 m, mens de mindre markveje er tegnet 6-10 m brede. Hvis veje ikke tegnes for brede, kan de ikke ses tydeligt på kortet, eller skelnes fra hinanden. Det betyder, at de omkringliggende arealer enten bliver formindsket en anelse, eller måske endda flyttet (f.eks. huse og haver i en by). Det er også vanskeligt at gengive huse helt præcist i denne skala.

Vandløb er tegnet som en streg på kortet, hvis de er smallere end 2½ m. Det skyldes, at det er den afstand, som en soldat normalt forventes at kunne springe. Når vandløbene bliver bredere end 2½ m markeres de med to sider. Men det betyder igen, at deres bredde kan overdrives, i hvert fald for de øvre løb.

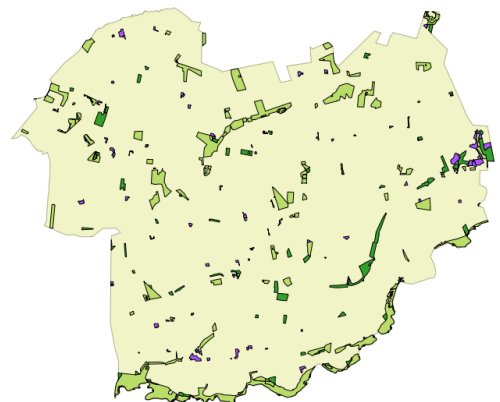
Dette betyder, at målebordsbladene giver et ret præcist, men naturligvis aldrig millimeterkorrekt billede af et landskab, der er i konstant forandring. Alligevel kan vi bruge disse kort til at få et godt billede af landskabet og dets forandring. Vi vil her koncentrere os om arealerne for de største kategorier: Hede,

Figur 2. Digitalisering af det høje målebordsblad, som opmålt 1869. Original skala 1:20.000. Kortene viser Hede (lilla), Vådbund (lys grøn) og Skov (mørk grøn).

Figur 3. Digitalisering af de lave målebordsblade, med seneste rettelser 1937. Oprindelig skala 1:20.000.

Figur 4. Udsnit af arealanvendelseskortet, status ca. 1999, lavet af Danmarks Miljøundersøgelser. Oprindelig skala 1:25.000.

vådbund og skov. Der er mange småkategorier på kortene, som haver, huse, grusgrave o.lign. Da de i praksis fylder meget lidt i landskabet, slår vi dem sammen med agerlandet i det følgende.

Det seneste kort, vi har brugt, er et mere detaljeret "arealanvendelseskort", som blev lavet digitalt i 00'erne af Danmarks Miljøundersøgelser. Det bygger på de topografiske kort, men har også indbygget registreringer fra andre digitale kort, som kommunerne har fremstillet gennem mange år. Dette kort viser situationen omkring 1995-1999.

Resultater

Der ligger et stort arbejde i at gøre disse kort klar. Dette er en af grundene til at vi viser udviklingen ved hjælp af et enkelt sogn. Ved at opsummere resultatet kan vi få en idé om landskabets udvikling over tre nedslagspunkter i historien.

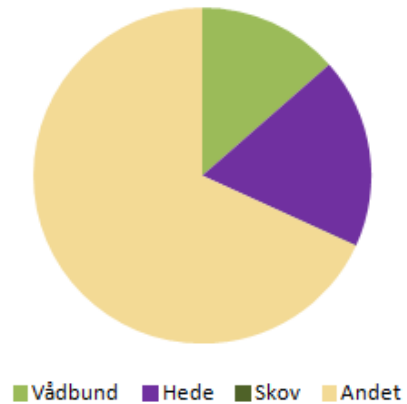
1869

Føvling sogn på de høje målebordsblade har et stort indslag af agerland. Selv om man fraregner veje, råstofgrave, huse og haver fra kategorien "Andet", er omtrent 2/3 af sognet alligevel dækket af landbrugsland: marker, brak og tøjreg.

Til gengæld er der stort set ingen skov, under 2 ha, eller 0,04% af arealet. Dette svarer til de øvrige sogne nord for Kongeåen. I sognene syd for Kongeåen er dette tal højere i den østlige del, hvor der stadig findes rester af den gamle Farris Skov. Jels sogn havde f.eks. 11% skov.

Heden fylder pænt i landskabet, og dækker 18%. På hedesletterne i den nordlige del af Vejen Kommune er dette tal meget højere. Åstrup sogn havde 41% hede på samme tid.

Arealanvendelse, 1869

Arealtype	Areal, ha	Procent
Vådbund	614,4	13,55%
Hede	826,7	18,23%
Skov	1,9	0,04%
Vådbund	3092,4	68,18%
I alt	4535,2	100,00%

Figur 5. Arealanvendelse i 1869.

Vådbund fylder også en del, med omkring 14% af sognets samlede areal. Dette ses også på kortudsnittet, figur 2.

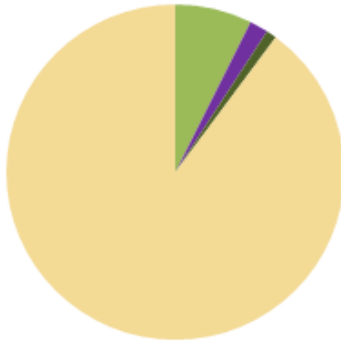
1937

Det næste kort er dateret omkring 70 år senere, med seneste rettelser fra 1937. Det skal dog tilføjes til dette årstal, at der er tale om rettelser, og at kortet selv formentlig viser en blanding af ældre opmålinger og rettelser.

Forandringen er dog særdeles synlig (sammenlign figur 5 og 6). Det var i denne periode, at heden blev opdyrket, og mellem de to kort er den reduceret fra 18% til 1,8% af arealet. Det er en meget stor arbejdsindsats ude i landskabet, der ligger bag disse tal.

Arealanvendelse, 1937

■ Vådbund ■ Hede ■ Skov ■ Andet

Arealtype	Areal, ha	Procent
Vådbund	334,7	7,38%
Hede	81,3	1,79%
Skov	45,0	0,99%
Andet	4074,2	89,84%
I alt	4535,2	100,00%

Figur 6. Arealanvendelse i 1937.

Det er samme indsats, der ligger bag ved noget nær en halvering af vådbundsarealerne. Enge og moser er blevet drænet i stort omfang, i Føvling sogn som i resten af landet.

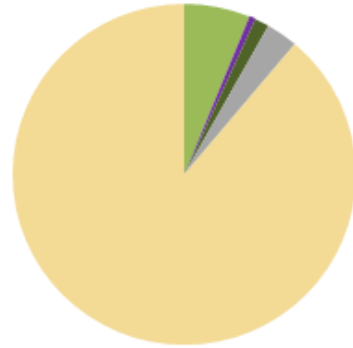
Til gengæld er der kommet lidt skov til, som nu dækker omtrent 1 % af sognets areal.

I kategorien "Andet" sker forandringen ikke mindst ved væksten af Føvling by, selv om det endnu er en lille andel af sognets samlede areal. Ellers lå fokus på at skabe mest muligt landbrugsland.

1999

Med kortet fra 1990-erne er Føvling vokset så meget, at vi har valgt at indføje en ekstra kategori, "Bymæssig", med små 3% af arealet.

Arealanvendelse, 1999

■ Vådbund ■ Hede ■ Skov ■ Bymæssig ■ Andet

Arealtype	Areal, ha	Procent
Vådbund	229,6	5,06%
Hede	23,6	0,52%
Skov	60,1	1,32%
Bymæssig	128,9	2,84%
Andet	4093,1	90,25%
I alt	4535,2	100%

Figur 7. Arealanvendelse i 1999.

Ellers ser vi, at vådbundsarealerne ganske vist stadig bliver reduceret, men ikke i samme takt som tidligere. De tilbageværende vådområder er for en stor del engområderne ned mod Kongeåen, samt enkelte større eng- og moseområder, som det ikke er lykkedes at dræne bort.

Heden er nu nærmest helt forsvundet, med et areal omkring 24 ha, eller 0,5% af sognet. Heden er menneskeskabt, og forsvandt, da vi ikke længere skulle bruge den.

Diskussion

Udviklingen af Føvling illustrerer den intensivisering af landbruget, der skete i slutningen af 1800-tallet. I denne serie af kort ser vi, hvor

meget det forandrede det danske landskab, dengang dagsordenen var, at *“hvad udad tabes, skal indad vindes”*. Vi ser sporene af, hvordan landbruget lagde om og intensiverede igennem anden halvdel af 1800-tallet, og skabte et af verdens mest effektive landbrug.

Det var marginaljorden, hede og eng, der forsvandt. Fra et udgøre en tredjedel af området, er de reduceret til 7%, hvoraf især heden er næsten helt væk.

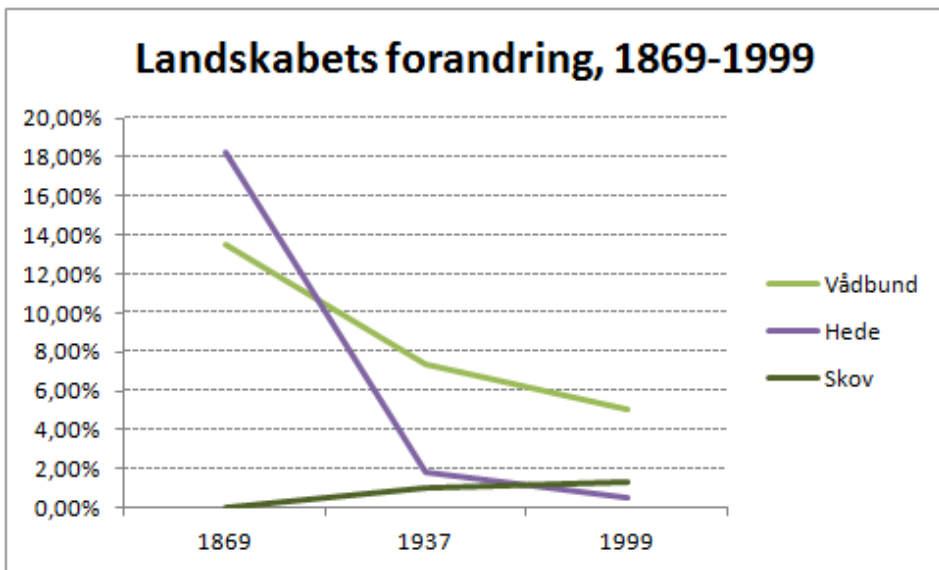
Vi har i øvrigt tidligere påvist samme fænomen med helt andre data. I *Museumsavisen 62* fra 2016 skrev vi om 1600-tallets skattefund, og kunne vise, hvordan de i høj grad dukkede op i perioden 1850-1900. Det er netop opdyrkningen af tidligere marginaljord, som skabte dette fundbillede af sølvskatte.

Landbrugskorden er én ting. Et andet vigtigt sted til at forstå landskabets forandring er Åtte Bjerge. Da de høje målebordsblade blev lavet, var Åtte Bjerge dækket af hede. I dag

står området i skov og krat, og opleves sikkert som både ‘naturligt’ og ‘gammelt’. Men de skovdækkede dale opstod side om side med opdyrkningen af de omkringliggende arealer, og dette er slet ikke gammel skov: På det ældste målebordsblad fra 1869 er der ingen træer i området. Åtte Bjerge skabtes som et ‘natur’landskab; Skovdyrkningen var en måde at udnytte marginaljorden, men samtidigt har Bjergene udviklet sig til rekreative landskaber, hvor vi andre kan holde fri.

Føvling sogn er dermed et godt eksempel på forandringen i Danmarks landskab i de seneste 150 år. - Selv om man ville kunne fortælle tilsvarende historier fra de andre sogne i Vejen Kommune, eller overalt i landet. Siden målebordsbladernes fremstilling i 2. halvdel af 1800-tallet, er der sket en dramatisk landskabsforandring, drevet af nye idéer og arbejdsgange. De gamle kort viser hvordan.

Lasse Brink
Museumsleder Bo Ejstrud

Figur 8. Sammenfatning af resultatet: Her ses forandringerne i landskabet over 130 år fordelt på hovedkategorier af arealdække.

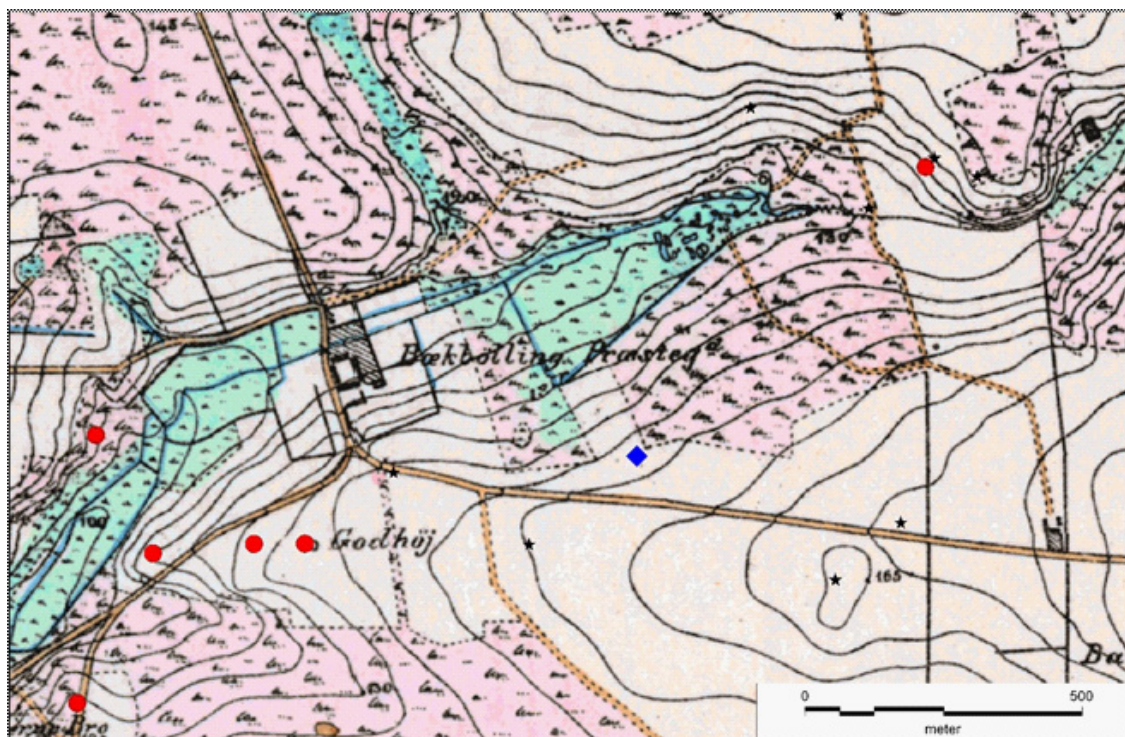
Kultøkserne fra Bækbølling

Om tunge fund fra den ældste bronzealder

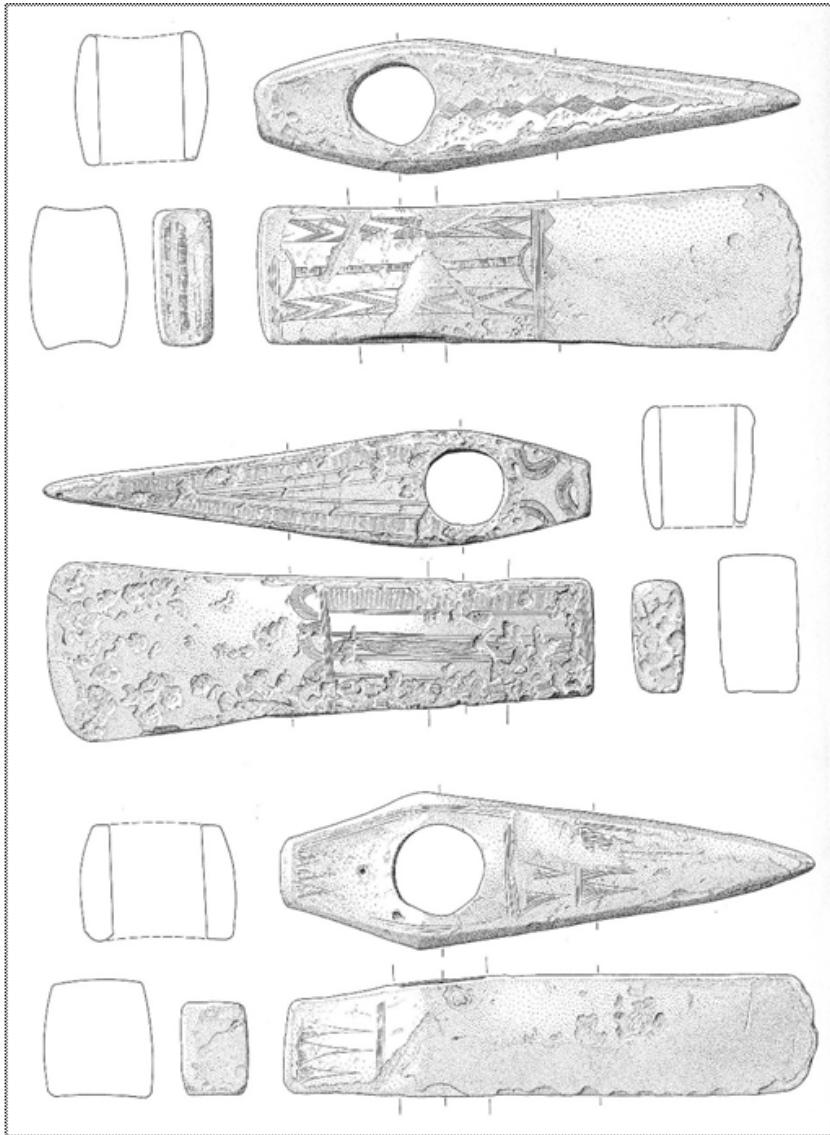
Syvende afsnit i præsentationen af danefæ fra museets ansvarsområde handler om tre tunge bronzeøkser, der blev fundet ved Bækbølling i Føvling sogn for mere end 80 år siden. Der er tale om meget værdifulde genstande fra bronzealderens begyndelse. De høje værdier blev nedlagt i kanten af et tidligere vådområde, sandsynligvis som en ofring til højere magter. Bronzeøkserne er med til at understrege lokalområdets vigtige betydning

i ældre bronzealder (1700-1100 f.Kr.). Sammen med det store antal af andre kostbare bronzegenstande og guldsmykker samt monumentale gravhøje og langhuse, vidner de om velhavende og indflydelsesrige slægter. De herskede i en central indlandsregion, hvor flere landeveje og sejlbare vandløb mødtes. Området udgør i dag Vejen kommune.

I Bækbølling ligger et markområde med en

Figur 1. Det fundrige markområde med den drænedede mose i Bækbølling på højt målebordsblad fra anden halvdel af 1800-tallet. Findestedet for de to sammenliggende bronzeøkser er markeret med en blå firkant. Stedet blev angivet af finderens selv, nemlig den daværende lodsejer Bror Bech, som gjorde det fornemme fund i en plovfure ved kanten til det tidligere vådområde. De røde cirkler er gravhøje, der primært blev opført i løbet af ældre bronzealder. (Illustration: Scott Dollar efter Geodatastyrelsen)

Figur 2. De tre skafthuløkser af bronze fra Bækbølling. I midten ses den førstfundne økse, der dukkede op i 1902 og befinder sig på Nationalmuseet i København. Øverst og nederst ses de to eksemplere, der blev fundet sammen under pløjning i 1930'erne. De er blevet på egnen og opbevares i Museet på Sønderskov. (Efter E. Aner & K. Kersten 1986: Die Funde der älteren Bronzezeit des nordischen Kreises in Dänemark, Schleswig-Holstein und Niedersachsen Band VIII. Ribe Amt. Neumünster).

mose, der i dag er drænet. Arealet var engang scene for religiøse og prestigebetonede aktiviteter udført af folk, der levede i starten af bronzealderen for mere end 3500 år siden.

Første gang, at disse aktiviteter blev noteret arkæologisk, var i 1902, da en tung og massiv bronzeøkse med skafthul blev fundet under en jagt på arealet i det relativt nydrænedede

moseområde. Den heldige finder var mejeribestyrer Voss fra Bækbølling Mejeri.

Øksen blev i de efterfølgende år afleveret til Nationalmuseet i København, hvor den stadig ligger opmagasineret (den ses aftegnet i midten på fig. 2). Det nøjagtige findested kendes ikke, men til gengæld vides det nøjagtigt, hvor næste øksfund blev gjort mere end 30 år senere.

Figur 3. De to skafthuløkser af bronze, som blev fundet sammen i 1930'erne. Til venstre det lave og brede eksemplar, til højre den smalle, høje og velornamenterede økse. (Foto: Nick Schaadt).

I 1916 opdyrkedes arealet efter længere tid som hedeområde. Pløjeaktiviteterne bragte næste fund for dagen i midten af 1930'erne. Her blev det for alvor bekræftet, at stedet havde stor betydning i ældre bronzealder. Under markpløjning på "præstegårdens jord" ved mejeriet i Bækbølling opdagede den lokale gårdejer Bror Bech, at der lå to kraftige øksehoveder sammen på bunden af en plovfure. Han troede først, at der var tale om stenøkser, men da landmanden samlede økserne op, kunne han både se og mærke, at der var tale om genstande af metal på grund af den grønirrede farve, tunge vægt og plovjernets ridser. Bror Bech har udpeget det nøjagtige findested, som er vist på kortet figur 1.

Hvornår fundet eksakt blev gjort, er derimod

usikkert. Ifølge finderens fortælling skete det i 1939, men der må han huske forkert. Vi kan nemlig se i arkiverne, at H.C. Broholm fra Nationalmuseet lånte økserne i 1936 til en artikel om nye fund fra den ældste bronzealder i Danmark. Den udkom i *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1938. De to bronzeøkser blev dermed snarere fundet engang i midten af 1930'erne.

Økserne blev hjemtaget og lå en stund på skrivebordet hos Bror Bech, indtil dyrlæge Sørensens fra Holsted fik øje på dem og videregav de kostbare genstande til bagermester Grundahl fra Holsted.

Grundahl var lokalegnens store oldsagssamler med et detaljeret kendskab til materialet. I 1943 solgte han de to bronzeøkser videre til

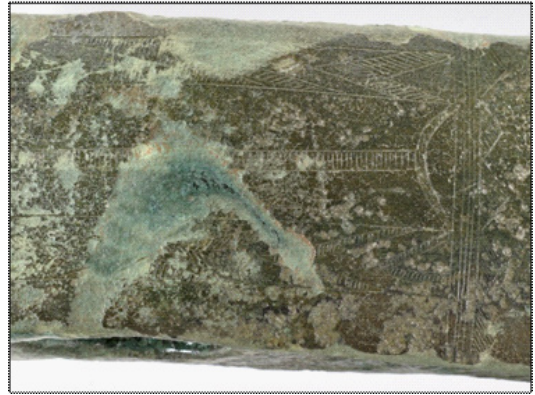

Museet på Koldinghus, hvor de lå opbevaret indtil 2008, da Museet på Sønderskov overtog dem permanent.

På den fundrige mark i Bækboilling er der tidligere opsamlet en flintdolke af sen type, der er fra samme tidsrum som de tre skafthuløkser af bronze. Dolken indgik ligeledes i Grundahls samling, men den kan ikke udskilles fra de talrige andre flintdolke i privatsamlingen, da de ikke blev ordentligt registreret – set med nutidens standarder. Af denne grund skal dolken fra marken blot nævnes.

I starten af 1980'erne og igen i de senere år har fagfolk og amatørarkæologer detektor-afsøgt lokaliteten for en fjerde skafthuløkse af bronze. To af økserne lå som nævnt samlet og udgjorde således et depot. Dermed er det tænkeligt, at den først fundne økse oprindeligt også havde en makker. Indtil videre har afsøgningen dog givet negativt resultat.

Konserveret blev de to senest fundne bronzeøkser i 1981 på Vejle Amts Konserveringsværksted. Deres skader på flader og kanter er primært påført under deres lange ophold i pløjejorden, hvor økserne flere gange blev ramt af plovjernet (fig. 3). De er begge omtrent 18 cm lange, 4-5 cm brede ved skaft-hullet og 4-5,7 cm høje. Den ene er bred og lav, mens den anden er slank og høj i formen. Den lave vejer 1618 g, mens den høje vejer 1710 g. De er dekoreret med geometriske figurer i form af indpunslede linier, trekanter, rhomber, halvbuer og zigzaglignende forløb – med skiftevist skraverede og glatte felter. Den ene har enkelte af disse elementer placeret på oversiden og i nakkeenden, mens den anden er rigt udsmykket med alle de nævnte ornamenttyper på oversiden, i nakkeenden og på begge bredsider (fig. 2 og 4). Øksen, der blev fundet i 1902, er ligeledes veldekoreret

Figur 4. Nærbillede af den rigest ornamenterede bronzeøkse ene bredside, hvor forskellige ornamenttyper optræder. Øksens modsatte bredside har nøjagtigt samme mønster. (Foto: Nick Schaadt)

på over- og bredsiderne (fig. 2).

I det arkæologiske fagsprog kategoriseres de tre tunge bronzeøkser som såkaldte "Fårdrup-økser". Navnet er taget fra en lokalitet ved Skælskør på Sydvestsjælland, hvor to skafthuløkser og et køllehoved af bronze blev fundet sammen i et vådområde i 1926. Der kendes omtrent 120 eksempler på øksetypen, og heraf er 75 fundet i Danmark. Hovedudbredelsesområdet er Sydjylland, Fyn, Sjælland og Vestskåne. I dette område blev de tunge bronzeøkser tilsyneladende fremstillet. Ornamentikken med de geometriske zoneinddelte figurer er imidlertid hentet fra Sydøsteuropa – fra Karpaterbækkenet i det nuværende Ungarn og Rumænien. Her optræder fuldgrebssværd og –dolke med eksakt samme dekorationer. Denne pyntemode herskede i århundredet mellem 1600 og 1500 f.Kr., hvilket betyder, at økser af Fårdrup-typen kan dateres ret præcist i forhold til mange andre genstandstyper fra oldtiden.

Selve bronzen måtte skaffes udefra. Den er som bekendt en legering af kobber og tin, og disse metaller naturlige forekomster skulle udvindes forskellige steder på Kontinentet

og de Britiske Øer. En intens strøm af metal ankom til Norden i bronzealderens århundreder – ikke kun til produktionen af de massive skafthuløkser – men også til sværd, dolke, spydspidser, rageknive, spænder, smykker, kultobjekter etc. Her spillede Syd- og Sønderjylland tydeligvis en vigtig rolle, da regionen udgjorde en naturlig tærskel mellem Norden og resten af Europa. Det nuværende Vejen kommune var et kommunikativt smørhul, hvor flere transportruter i form af landeveje og sejlbare åer mødtes. Netop her kendes særligt mange fornemme metalfund, monumentale gravhøje og store langhuse af kraftigt egetømmer.

De over halvandet kilo tunge bronzeøkser fra Bækbølling rummer en meget høj værdi, som en indflydelsesrig og magtfuld gruppe på lokalegnen har deponeret i kanten af en sø, som senere groede til mose og eng. Økserne har næppe været almindelige arbejdsøkser eller våben, da de simpelthen er for tunge og kostbare. Forskerne er generelt enige om, at Fårdrup-typens økser var statussymboler og ceremonielle objekter, der blev anvendt i religiøse sammenhænge, hvor sidste led i ritualerne var deponeringen i eller ved et vådområde. Næsten ingen af disse økser er fundet i grave, og absolut ingen optræder på opladser.

Før de endte i jorden, kan de tunge bronzeøkser have spillet en rolle i elitens handel og udveksling, hvor de repræsenterede bestemte økonomiske værdier. Økserne har tendes til at have forholdsvis ensartede vægtmål indenfor de enkelte størrelseskategorier. Således vejer Bækbølling-økserne nogenlunde det samme som andre Fårdrup-øksetyper (f.eks. er selve Fårdrup-lokalitetens lille økse på 1584 g tæt på den lave Bækbølling-øksets vægt). Måske var der tale om en slags bronzebarrer, som

repræsenterede bestemte vægtsystemer?

Under alle omstændigheder repræsenterer den tunge bronzeøkse en meget høj værdi, fordi bronze var et eftertragtet materiale – ikke mindst her i bronzealderens begyndelse. Et samtidigt fuldgrebssværd, som var et af de ypperste mandlige statussymboler, vejer omtrent 330 g. Den letteste bronzeøkse fra Bækbølling vejer dermed cirka fem gange så meget. Øksedeponeringerne viser, at Bækbølling var beboet af folk med forbindelser til fjerne egne af Europa, og de spillede dermed en vigtig rolle i en tidlig fase af den globaliserede bronzealderverden.

Museumsinspektør Martin Egelund Poulsen

Figur 5. På adskillige svenske helleristninger ses mænd bærende store økser. Vi forestiller os, at de er brugt i ritualer, ligesom økserne fra Bækbølling.

Runestenen ved Klebæk Høje og Ravnunge-Tue

Flere runesten i det sydjyske område vidner om den lokale stormand Ravnunge-Tue og hans virke. Ældst blandt disse er Læborg-stenen på grund af de to hedenske Thorshamre, der er ristet ind som indledning og afslutning på indskriften. Hvis den dronning Thyre, der er nævnt her, er identisk med Gorm den Gamles hustru – og det er der en rimelig grund til at antage -, så er Læborg-stenen formodentlig rejst i forbindelse med hendes død (vel o. 950) og må således være omtrent samtidig med Gorms lille Jelling-sten.

Efter Gorms død (i 958/59) og overgangen til kristendommen (o. 965) foretager hans søn Harald Blåtand en betydelig omlægning af kongesædet i Jelling med kirkebyggeri, runestensrejsning og opførelse af sydhøjen som en mindehøj for sin moder Thyre, der dog ikke er begravet i den. En af bygmestrene til denne høj er Ravnunge-Tue, som det fremgår af teksten på runestenen ved Bække kirke (Bække 1-stenen). Han har haft to ”kompagnoner” til denne opgave, nemlig Funden og Gnyple.

En lignende tekst - ganske vist i fragmentarisk form - står at læse på den sydvestjyske Horne-sten (på kirkegården ca. 12 km nord for Varde), som også er rejst af Ravnunge-Tue og nævner højbyggeri. Denne og Bække 1-stenen er formodentlig omtrent samtidige med Haralds store Jelling-sten (o. 970), og man må antage, at Ravnunge-Tue i mellemtiden har måttet skifte religion, da Harald Blåtand næppe ville have accepteret en hedning blandt sine allermest betroede.

En fjerde runesten, nemlig stævnstenen i skibssætningen ved Klebæk Høje nord for Bække (Bække 2-stenen), er i de senere år draget ind som en indskrift, som Ravnunge-Tue også skulle have stået bag. Teksten på den er der ingen tvivl om, idet alle runer er bevarrede og rimeligt tydelige i den rette belysning. Den skal translittereres på følgende måde:

**hribnā : ktubi : kriukubpsi / aft : uibruk-
mpusin**

Det har fra starten været klart, at indskriften anvender forkortelser, idet ca. 8-9 runer ”mangler” i runeteksten. O. 1860, et par år efter fundet af stenen (i 1858), tolkedes den af den svenske nordiske filolog Carl Säve (1812-1876) under hensyntagen hertil, således, at den fuldstændige tekst ifølge ham skulle gengives som:

**hribnā : (au)k tubi : k(i)ri(p)u kub(l) p(u)si /
aft : uibruk m(u)pu(r) sin(a)**

og oversættes: ”Revne og Tobbe gjorde disse kumler efter Vibrog (eller Viborg), deres moder”. (jvf. Jacobsen & Moltke, 1942).

Ingen har siden kunnet antaste denne udlægning, før den svenske historiker Birgit Sawyer (1945-2016) i 1992 (Sawyer, 1992) gjorde sig til talskvinde for, at den skulle indeholde navnet Ravnunge-Tue (**hribnā : ktubi**). Med en sådan udlægning ville man imidlertid ikke blot skulle operere med forkortelser, men oveni involvere direkte forvanskninger i runeteksten, hvilket forekommer at være en stærkt

problematisk tilgang til en runeindskrift, idet der så på det nærmeste er frit spil med hensyn til udlægninger.

I betragtning af, at den yngre 16 tegns runerække kun indeholder 4 vokal-runer (**a**, **i**, **u** og **ǫ**), er det påfaldende, at runeristeren i den grad skulle have valgt de forkerte: **i**-runen i stedet for **a** til at dække den orale a-lyd og **ǫ** i stedet for **u** i **hribnǫ**, hvis korrekte ristning skal være **(h)rafnuka – (tufi)**. En sådan fejlanvendelse ville i givet fald være helt enestående, da der ikke findes et eneste eksempel i hele runematerialet på en sådan vilkårlig brug. Det er endvidere heller ikke særlig sandsynligt, at runerne **tubi** skal være lig **tufi**. **Tubi** = Tobbi (Tobbe) er et kortformsnavn (et såkaldt hypokoristikon) til Thorbjørn, mens **Tufi** (Tue) kan være kortform til såvel Thorfinn som Thorbjørn (Hald, 1971). Såfremt stenrejseren virkelig skulle have været Ravnunge-Tue, vil det kunne give anledning til en uheldig forvekslingsmulighed med navnet Tobbe, hvis **b**-runen bringes i anvendelse i stedet for **f** i hans navn. De tre sikre Ravnunge-Tue-stens indskrifter benytter jo også alle **f**. Personnavnet Tobbe kendes i øvrigt også fra den skånske Gårdstånga 3-sten, der er rejst til minde om ham.

Men det, der allermest afskediger Birgit Sawyers udlægning, er imidlertid den afkortede verbalform **kriu**, der skal kompletteres til **kir(i)þu** = "gjorde". Denne form viser med sit udlydende **-u** helt entydigt, at det drejer sig om en flertalsform (her 3. person flertal i datid), mens en entalsform skal ende på **-i** (i 3. person), sml. Malt-stenens **karþi** = "gjorde". Det viser, at der er nævnt mere end 1 person i tekstens indledning. Så Ravnunge-Tue også som denne stens rejser må vi nok lade ude af betragtning. Det betyder imidlertid ikke, at den personkreds, der er nævnt på stenen,

Revne, Tobbe og Vibrog ikke har stået i nær, evt. familiemæssig relation til Tue. Det ville næsten være utænkeligt andet, da stenen inkl. skibssætningen er rejst o. midten af 900-tallet, altså samtidig med og i nærheden af de øvrige runesten i området, som han i hvert fald har ladet rejse.

Poul Erik Mørup

Litteratur

Jacobsen, L. & E. Moltke 1942:
Danmarks runeindskrifter. Tekst.
København: 55-57.

Sawyer, B. 1992:
Gorm, Thyre – och "Ravnunge-Tue".
Kongsmenn og krossmenn : festskrift til Grethe Authén Blom. Trondheim: 265-269.

Hald, K. 1971:
Personnavne i Danmark : Oldtiden.
København: 94-95.

Var det "Revne og Tobbe" eller "Ravnunge-Tue", som rejste stenene ved Klebæk Høje?
Foto: Nationalmuseet

De lokalhistoriske arkiver

Besøg også de lokalhistoriske arkiver. Her er en stor specialviden om egnens nyere lokalhistorie. Arkiverne er som regel drevet af frivillige. Der er mange arkiver og lokalhistoriske foreninger i Vejen Kommune. De arbejder sammen i arkivrådet for Vejen Kommune, og kan findes på: www.vejen-arkivraad.dk.

Arkiverne i Holsted og Vejen er direkte tilknyttet Museet på Sønderskov.

Vejen Lokalhistorisk Arkiv

Adresse: Østergade 2, 6600 Vejen
Telefon: 79 96 52 75
Email: vejenarkiv@sonderskov.dk
Leder: Linda Klitmøller
Åbningstid: Mandag 10-18
Tirsdag 9-13

Lokalhistorisk Arkiv Holsted

Adresse: Vestergade 17, 6670 Holsted
Telefon: 75 39 20 10
Email: holsted-lokalarkiv@mail.dk
Leder: Klaus Hansen
Åbningstid: Onsdag 14-18 eller efter aftale
(ring på 20 44 23 28 eller 20 24 33 66).

Restaurant Herregårdskælderen Museumscafé gourmetrestaurant

Adresse: Sønderskovgårdvej 2, 6650 Brørup
Telefon: 75 38 38 45
Email: preben@sonderskov.dk
Køkkenchef: Preben Madsen
Åbningstid: se www.sonderskov.dk

